

Prikazi i recenzije

MILITARIZIRANI PROSTORI

Rachel Woodward, *Military Geographies*, Oxford, Blackwell Publishing, 2004., 196 str.

Naslovom *Military Geographies* knjiga Rachel Woodward potencijalnog čitatelja asocira na već dobro definirano i ograničeno područje primjene geografskih podataka u vojnim operacijama i izradama vojnih taktika. No, autorica promatra stvari iz posve druge perspektive. Krećući od činjenice da je vojna geografija prisutna posvuda, što znači da su vojska i vojne aktivnosti svako mjesto u svakoj zemlji dodirnuli, oblikovali, promatrali ili na neki način reprezentirali, Woodwardova nastoji istražiti na koje se sve načine konstituira i održava vojna kontrola prostora te koje su dublje društvene posljedice militariziranog okruženja. Fokus njezina interesa nalazi se u mirnodopskim, nekonfliktnim situacijama gdje se vojna kontrola teritorija odvija na takve načine i takvim sredstvima da se ona čini nevidljivom, za razliku od kontrole prostora tijekom ili neposredno nakon sukoba. Razvijanje ove teze te razgraničenje s dosadašnjom tradicijom korištenja termina vojne geografije, tema je prvoga poglavlja naslovljenog 'Vojna geografija, geografije militarizma'. U pitanju su, dakle, geografije stvorene i izražene materijalnim praksama vojne aktivnosti i diskurzivnim strategijama militarizma s namjerom kreiranja nužnih preduvjeta za vojne operacije.

Četiri su izvora ili osnovna elementa koji omogućavaju razumijevanje načina funkcioniranja vojne kontrole. Fizička prisutnost je temeljna za razumijevanje obrasca vojne geografije. Prostom činjenicom "postojanja u mjestu" prostor se

definira, a iz takve konfiguracije prirodno proizlaze odnosi moći i utjecaj na okoliš i okolnu zajednicu, bilo pomoću ekonomskih, političkih, ekoloških ili drugih socijalnih silnica. Drugu ključnu točku čini nedostatak ili nedostupnost informacija. Ako se vojna geografija tiče zemlje i kontrole nad njom, onda je nužno izraditi sustavnu evidenciju vojne imovine kao i evaluaciju načina njezinog korištenja. Nepostojanje takvih podataka ili njihova nedostupnost civilnoj sferi, stvara nejednake odnose moći u raspravama o nužnosti određenih prostora za vojnu upotrebu. Problem podataka zapravo je stvar javne prisutnosti jer statistike čine stvari javnima, pojave postaju problemi od javnog interesa i podložna diskusiji. Toj je argumentaciji posvećen značajan prostor u knjizi jer se moment nepostojanja podataka uvijek iznova susreće i predstavlja značajan problem, a svakako je i jedan od razloga usamljenosti te vrste istraživanja. Treći element vojne kontrole prostora Woodwardova naziva "vladavinom" koja se očituje naročito u upravljanju vojnim snagama i u civilno-vojnim odnosima. Naime, raščlamba vojne geografije nužno vodi do pitanja politike, ideologije i države koja posreduje u kontroli prostora. U svim diskusijama o opravdanosti postojanja vojnih baza na određenom području, o nužnosti monofunkcionalnosti vojnog prostora i zabrani pristupa, uvijek je prisutan paternalizam i pitanje restrikcije individualnih sloboda radi njihove bolje zaštite. Na djelu su, dakle, argumentacije temeljene na

koristi koja se može dobiti od vojske – pružanje usluga građanima i ispunjavanje njihovih potreba. Posljednji element govori da kontrola nad prostorom nije samo materijalna aktivnost nego je jednako određena i diskurzivnim praksama. Ona prebiva u sigurnom prostoru pitanja nacionalne sigurnosti i nužnosti mogućnosti nacionalne obrane što je uvijek neupitno, a koji je pojedinačno najjači i određujući argument u korištenju i upravljanju zemljištem. Iako takvu argumentaciju možemo očekivati i intuitivno je već prisutna, za proučavanje je naročito zanimljiv način uspostave veze između kontrole nad zemljištem i nacionalne sigurnosti koja je samorazumljiva tek unutar naročitog moralnog poretka.

Na koji način funkcionira vojna kontrola prostora pomoću ta četiri elementa, Woodwardova analizira i istražuje u svim poglavljima knjige, negdje naglašavajući fizičku prisutnost i nepostojanje sustavne evidencije (naročito u drugom poglavlju naslovljenom 'Vojni prostor'), negdje element vladavine i diskurzivne prakse (posebno u trećem poglavlju 'Vojne ekonomske geografije'), a negdje su, pak, u jednakoj mjeri prisutna sva četiri izvora kontrole kao što je novo područje ekološke kritike militarizacije prostora i reaktivno novorazvijajuće područje vojne politike zaštite okoliša (predmet analize četvrtog poglavlja 'Militarizirani okoliš'). Pomalo nespretno smješteno, peto poglavlje – 'Vojne okoline' – bavi se načinom na koji vojska percipira prostor te se na tom mjestu jasno vide dosezi militarizma shvaćenog kao proširenje vojnog utjecaja na civilnu sferu. Autorica ističe sljedeću činjenicu: ako se značenje okoline izvlači iz kulturnih kodova određenog društva ili zajednice, onda kulturni kodovi vojske pripisuju okolini posve drugačije značenje.

Mirnodopski dubinski utjecaj se očituje između ostaloga i brisanjem lokalnih specifičnosti stvaranjem instrumentalnih prostora koje karakterizira odsustvo bilo kakvih kulturnih kodova lokalne zajednice. Vojne baze, dakle, u lokalnoj kulturi redovito djeluju kao strani i onečišćujući element.

Prije zaključnog poglavlja – 'Proučavanje vojnih geografija' – koje predstavlja samo sažetije i jasnije ocrtavanje ključnih točaka vojne kontrole prostora, autorica posvećuje šesto poglavlje, 'Izazivanje vojnih geografija', analizi problema opravdanosti militarizacije i vojne geografije što ga je prvenstveno postavio civilni sektor kroz građanske inicijative rođene iz anti-nuklearnih prosvjeda, a potom ojačane usponom zelenog pokreta i feminističkih grupa tijekom osamdesetih godina 20. stoljeća.

Općenito uzevši, naročito zanimljivim se čini zadatak koji autorica preuzima pokušavajući prikazati i analizirati diskurzivne prakse koje se ne tiču samo opravdanosti vojne prisutnosti na određenom području nego i isticanja pozitivnih utjecaja na širu društvenu okolinu. Pokazuje se, naime, da vojna kontrola često nije ni opasna, ni uzbudljiva, ni tajna. Ona ne mora biti naročito spektakularna. Dapače, češće je posve obična i svjetovna poput utjecaja na okoliš ili ekonomskog utjecaja na lokalnu zajednicu, a koji je, pak, dubinski oblikuju. Stoga su argumenti poput onoga da vojne baze uvijek pomažu razvoj lokalne zajednice zapošljavanjem civila – u ovoj knjizi pod naročitom analitičkom lupom. Ponekad, naime, vojni prostori mogu djelovati kao potpuno izolirani otoci bez većih spajanja sa lokalnim ekonomskim mrežama (tako je, na primjer, zatvaranje sovjetskih baza u Istočnoj Europi imalo male ekonomske utjecaje na

okolna mjesta zbog vlastite ugrađene samodostatnosti, no danas se tek primjećuje njihov golemi negativan utjecaj na okoliš). Isto tako, dislokacija stanovništva, pad cijene nekretnina, kao i ekonomski gubitci zbog onemogućavanja eksploatacije okolnog područja samo su neke od negativnih posljedica vojne prisutnosti. Podjednako zanimljivim se čine i vojne politike u području zaštite okoliša što je prostor sve izraženije javne kritike. Woodwardova osvjetljava 'izvrnutost' problema u argumentacijama vojnog sektora koji sve češće usvaja diskurs velikih korporacija prikazujući predjele pod vojnom kontrolom kao dijelove zemlje pod posebnom ekološkom zaštitom s izrazito razvijenom biološkom razno-

likošću. Takav diskurs koji naturalizira stvari unaprijed onemogućuje gledanje na zaštitu prirode i pripreme za rat kao na posve opozitne procese koji leže u različitim moralnim poretcima.

Premda se u svojoj analizi autorica prvenstveno i uvelike koristi primjerima iz Velike Britanije, zaključci do kojih dolazi i teorijski doprinos imaju daleko veći domašaj te čine dobar temelj za buduća istraživanja ovog novootkrivenog područja. Osvjetljavajući na posve novi način problem vojne geografije, Woodwardova je otvorila mnoge probleme koji će, čak i u slučajevima kada ih nije do kraja istražila, imati izrazito inspirativni učinak za buduće studije.

Kruno Kardov

RASPAD AMERIČKOG IMPERIJA

Emmanuel Todd, *Kraj Imperija*, Zagreb, Masmedia, 2004., 225 str.

Kraj imperija nova je knjiga Emannuela Todda, francuskoga povjesničara i demografa; u njoj autor analizira američku imperijalnu politiku osvrćući se, u prvom redu, na demografske, ekonomske i kulturološke značajke SAD-a. Za razliku od mnogih drugih analitičara i politologa, Todd Ameriku ne vidi kao nepobjedivu vojnu i ekonomsku supersilu čije vojne akcije i intervencije ugrožavaju cijeli planet. Suprotno, daje sliku Amerike kao ekonomski propadajuće države, a vojno nevjerodostojne. Toddov portret Amerike otkriva jednu državu s rastućim financijskim deficitom, sve većom ekonomskom ovisnosti o ostatku svijeta, s glomaznim vojnim aparatom te rastućim nejedinstvom domaćih kulturnih grupa. Lagano iščezavanje državne ideologije rezultat je svega navedenog što onemogućava funkcioniranje SAD-a kao istinskog imperija.

SAD stvara ideju o postojanju "osovine zla" u koju primarno spadaju Irak, Iran i Sjeverna Koreja, pokušavajući opravdati vlastito ratno interveniranje u svijetu. Taj projekt dizajniran je da bi se održavala određena razina straha i napetosti, te stvorila atmosfera u kojoj je Amerika potrebna svijetu koji bi se bez nje dezintegrirao u međusobnim okršajima lokalnih diktatora. Todd takvu sliku svijeta ocjenjuje fiktivnom. Zemlje američke "crne liste" očigledno ne smetaju svjetskom miru i, okrenute svojim lokalnim problemima, daleko su od toga da predstavljaju globalnu prijetnju. Američki gubi-

tak vjerodostojnosti u očima glavnih saveznika – Japana, Europske unije, u centru s Njemačkom, Francuskom i Velikom Britanijom – čini je još nervoznijom. Uzrok slabljenju SAD-a Todd vidi u gubljenju njegovog najvažnijeg izvoznog proizvoda – liberalne demokracije.

Amerika je, od kraja Drugoga svjetskog rata pa do rušenja Berlinskog zida, neprestano bila glavna demokratska sila u svijetu. I više od toga, ona je bila uzor unutarnjeg državnog uređenja. Vladala je ne putem sile nego putem nedostižnosti svojih načela. Ako je Fukuyamina romantična vizija svijeta, koji se razvija prema apsolutnoj liberalizaciji i afirmaciji demokracije kao jedinog ispravnog državnog uređenja pod vodstvom SAD-a koji nadgleda i usmjerava taj veličanstveni proces, realna – onda je danas, u svijetu gdje demokracija svugdje pobjeđuje, zadaća Amerike postala suvišna jer ona postaje samo još jedna demokracija kao i svaka druga.

Ulaskom SAD-a u Drugi svjetski rat nakon Pearl Harbora, završava razdoblje američke samodovoljnosti. Otada se ekonomski i politički otvara prema svijetu, da bi danas bila potpuno ovisna o njemu. Hladni rat je gotov, a s njime i prijetnja komunizma, odnosno SSSR-a, za svjetsku sigurnost. Todd postavlja pitanje: "Kako upravljati ekonomski ovisnom, a politički suvišnom supersilom?"

Glavni preduvjet demokratičnosti je mijenjanje svijesti ljudi što se postiže obrazovanjem. Glavni preduvjet obrazo-

vanja je opismenjivanje pučanstva, proces koji znatno napreduje u svijetu. Todd vidi kontrolu rađanja kao prvi nusprodukt opismenjivanja i obrazovanja te navodi brojne primjere i statističke dokaze u kojima se nepobitno očituje obrazovni napredak Trećeg svijeta, što je indirektna opasnost za SAD. "U istom trenutku u kojem svijet otkriva demokraciju i uči kako se može politički živjeti bez Amerike, Amerika sama počinje gubiti svoje demokratske značajke i otkriva da ona ne može živjeti bez svijeta" (str. 27). Amerika svim silama pokušava stvoriti barem privid, kad to već ne može u stvarnosti, ostanka u globalnom političkom središtu. To postiže teatralno napadajući daleko slabije protivnike da bi se održala na svjetskoj pozornici. U tom "teatralnom militarizmu" Todd uočava tri bitna elementa:

- Nikada definitivno riješiti neki problem, da bi se opravdala neodređena vojna akcija "jedne supersile" u planetarnim razmjerima.
- Opsesivno se baviti malim silama – Irakom, Iranom, Sjevernom Korejom, Kubom, itd. Jedini je način da se politički ostane u centru svijeta "sukobljavati se" s minornim akterima, pokazujući vrijednost američke sile da bi se spriječilo, ili barem odgodilo, osvješćivanje glavnih sila (Europe, Japana i Rusije srednjoročno, a Kine na duži rok) sposobnih da sa Sjedinjenim Državama dijele kontrolu nad svijetom.
- Razvijati oružja s nakanom da SAD "daleko odmakne" u utrci naoružanja koja nikada ne smije prestati.

Todd u svemu tome ne vidi rast jednog imperija, nego nagovještaj njegovog raspada.

Slika islamskog svijeta koju nam donose mediji prikazuje jedan agresivan,

nekompromisan svijet kojem je namjera srušiti sve pred sobom bez nekakvog određenog cilja nego tek iz zlonamjernosti. Ta slika, očigledno pretjerana, samo je iskrivljavanje demografske i kulturne tranzicije. U cjelokupnoj kasnoj novovjekovnoj povijesti svijeta, pogotovo Europe, postoji bezbroj primjera kako opismenjivanje i prosvjećivanje naroda nužno vodi neizbježnim, nažalost krvavim, revolucijama prije konačnog stabiliziranja. Obrazovanje ljudi vodi razmišljanju i formiranju novih ideja primjena kojih nailazi na otpor tradicionalističkih struja pogotovo jakih u islamskom svijetu. Ove turbulentne procese Amerika pokušava iskoristiti prikazujući islamski svijet kao jednostavno zao. Todd ovu shemu: opismenjivanje – demografska tranzicija putem kontrole rađanja – revolucija vidi u svim suvremenim sukobima: u Pakistanu, Saudijskoj Arabiji, Jugoslaviji, itd. Amerika koristi te procese za površne intervencije kao na Filipinima, Jemenu, Uzbekistanu, Afganistanu, Gruziji, itd. da bi držala živim mit o univerzalnom terorizmu na čelo čijeg suzbijanja se sama postavlja. Takav logički konstrukt ne može izdržati pomniju analizu, a da se, imalo lucidnom razmatranju, ne pokaže apsurdnim.

Zašto je država poput Amerike, koja ulaže goleme financijske resurse u razvijanje ratne tehnologije, sposobna, u najboljem slučaju, za odmjerenje samo s drugorazrednim vojnim silama? Todd razlog za takvu vojnu neadekvatnost vidi u samoj povijesnoj strukturi i vojnoj tradiciji Amerike. Amerika gotovo dvije stotine godina nije vodila rat na vlastitom teritoriju, a prijašnji su se ratovi sastojali u masakriranju vatrenim oružjem domaćeg stanovništva naoružanog lukom i strijelama. Jedini adut američke vojske je

njezino daleko najnaprednije zrakoplovstvo pomoću kojega može bombardirati bilo koji cilj na planetu. Opet, ta je strategija djelotvorna samo protiv slabo razvijenih sila bez razvijene protuzračne obrane. Takvo ratovanje, nalik videoigricama, ne bi moglo izdržati rat s nekom značajnijom silom te se Amerika mora orijentirati na poigravanje s drugorazrednim vojnim silama kako bi održala iluziju vojne super-sile.

Najbitnija značajka svih dosadašnjih carstava bila je njihova sposobnost da sve svoje građane smatra jednakima. Todd otkriva polarizaciju nacija unutar SAD-a koja je rezultat nestajanja univerzalizma u Americi. Rim, Kina, arapski svijet, komunistička Rusija, svi su imali univerzalistički svjetonazor presudan za upravljanje imperijem koji se sastoji od više naroda sa svim svojim kulturnim i religijskim različitostima. Todd američki univerzalizam, kao specifično anglosaksonski, opisuje kao polarni, koji funkcionira na načelu isključivanja jednih da bi drugi bili uključeni, odnosno "jednaki". Različiti su bili u početku Indijanci, pa Crnci, a danas, kao "produžetak" Indijanaca, uloga "drugih" dosuđena je Hispancima. Skup jednakih, pravednih, čini mješavina naroda koji svi imaju jednu bitnu značajku – svi su pripadnici bijele rase. Pokazatelje marginalizacije Crnaca i Hispanaca Todd nalazi u visokom mortalitetu crnih i hispanskih novorođenčadi, te u niskoj zastupljenosti crnačko-bjelačkih i hispansko-bjelačkih brakova u Americi.

U Americi sve više jača strah od marginalizacije kod jednog "privilegiranog" naroda – Židova. Odgovor na taj paradoks Todd nalazi u američkoj verziji univerzalizma, tj. Americi trenutno odgovara uključenje Židova kao protuteža isključenju Crnaca i Meksikanaca. Zbog toga

Židovi svoj trenutno povoljan status u američkom društvu doživljavaju kao nešto krhko i nepouzđano.

Amerika svojim ratnim izletima u Treći svijet i svojim ekonomskim podcjenjivanjem udaljava od sebe dvije sile koje imaju snagu suprotstaviti im se – Europu i Japan. Europa, ekonomski nezavisnija, vojno osigurana fizičkom blizinom i trgovačkim vezama s Rusijom, te Japan, ekonomski daleko najnapredniji i vojno potencijalno moćniji od SAD-a, jedine su sile koje bi Amerika trebala pokušati pridobiti. Umjesto toga, ona igra svoje ratne igre, dok se druge države osamostaljuju i međusobno zbližavaju. Rusija, država koja je u deset godina srušila dugogodišnji komunistički režim, održala mir sa satelitskim državama te ojačala gospodarstvo, na dobrom je putu obnavljanja svoje nekadašnje moći, ali s demokratskim predznakom. Ako ne zaboravimo da Rusija raspolaže nuklearnim arsenalom od 2.000 bojnih glava, lako ćemo zaključiti da još uvijek drži Ameriku u pat-poziciji ako govorimo o nuklearnom naoružanju. Uzme li još u obzir formiranje demokracije u Rusiji, te postojanje univerzalističkog svjetonazora, možemo lako zamisliti, uz pomoć Toddove analize, kako Rusija preuzima od Amerike ulogu branitelja demokracije. Ekonomski je Rusija dobro opskrbljena prirodnim resursima te je potencijalno ekonomski vrlo samostalna u odnosu prema svijetu. Europa, koja može izabrati između dva odnosa sa SAD-om: imperijalnu integraciju ili emancipaciju – više teži drugoj opciji.

Ako sve navedeno uzme u obzir, vidimo sliku svijeta, u ne tako dalekoj budućnosti, u kojoj je Amerika ekonomski sve manje neovisna i u mnogočemu deficitarna, vojno preopterećena i "razvučena", vidimo samostalnu Europsku uniju,

a na drugoj strani planeta, Japan kao protutežu. Kao vezivo između njih leži Rusija, demokratski uređena, ekonomski jaka te sigurnosni vojni element u eventualnom, iako malo vjerojatnom, sukobu s Amerikom.

Snaga Toddove knjige leži u tome što ona nije samo puki komentar američke vanjskopolitičke djelatnosti već zadire u samu strukturu američkog društva i pronalazi njegove bitne degenerativne procese; razmiče varljivu zavjesu koju je Amerika postavila oko sebe i otkriva njezino stvarno stanje. Pomno analizirajući eko-

nomske, demografske, sociološke, političke i vojne sfere SAD-a, Todd oštromno uočava klimave noge na kojima američka prevlast u svijetu stoji i otvara mnoga dosad zanemarivana pitanja kao ona o ulozi Rusije u svjetskom poretku bliže budućnosti, o ekonomskom stanju SAD-a, o etničkim manjinama te o nepostojanju univerzalne, američke ideologije. Sve u svemu *Kraj Imperija* je intrigantna knjiga koja potiče na drugačije gledanje na određene probleme, ali kao i za svaku sličnu knjigu, njezinu vjerodostojnost pokazat će samo vrijeme.

Vedran Ristić